

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.018
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, в. Максима Кривоноса, 2)

ВІДГУК

*офіційного опонента, доктора педагогічних наук,
професора кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, декана
факультету соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Кравченко Оксани Олексіївни
на дисертаційне дослідження Столярик Ольги Юріївни на тему:
«Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із
сім'ями, які виховують дітей з аутизмом»,
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 231 – Соціальна робота*

Цілісний аналіз дисертаційного дослідження Столярик Ольги Юріївни «Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом» дозволяє сформулювати узагальнені висновки про його актуальність, обґрунтованість наукових та теоретичних положень, достовірність отриманих результатів, теоретичну та практичну цінність та дає змогу надати комплексну загальну оцінку дисертації, результати якої представлено для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради ДФ 58.053.018 в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Дисертація – авторська, самостійна, оригінальна наукова праця, яка сприяє вирішенню поставленої наукової проблеми – дослідженні специфіки застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у практиці соціальної роботи із сім'ями, що виховують дітей з розладами спектру аутизму.

1. Актуальність дисертаційного дослідження обумовлена переходом системи надання соціальних послуг від підходу, орієнтованого на дитину до підходу, орієнтованого на сім'ю, з фокусом уваги не на труднощах чи життєвих негараздах, а на ресурсах та можливостях членів сім'ї, які дозволяють їй вибудувувати успішні копінг-стратегії та наснажують її стійкість перед зовнішніми викликами. Враховуючи той факт, що сім'ї, які виховують дітей з порушеннями розвитку, зокрема з аутизмом мають ширший спектр потреб, численні зарубіжні дослідження вказують на те, що врахування досвіду сім'ї при розробленні технологій соціальної роботи, орієнтація на їхню максимальну участь у процесі надання соціальної підтримки, заохочення та наснаження сильних сторін сім'ї підвищують її стійкість перед життєвими

викликами, покращують загальну якість сімейного життя. Праці закордонних дослідників розкривають дієвість підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів у роботі з сім'ями, які виховують дітей аутизмом, особливості його використання у діяльності соціальних працівників у сімейній соціальній роботі. Поряд з тим, результати аналізу вітчизняної наукової літератури свідчать, що незначна кількість досліджень присвячені висвітленню питань застосування сімейно-орієнтованих підходів у роботі з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. В Україні ж дослідження з цієї тематики практично відсутні, що ще раз підкреслює актуальність та затребуваність даного дисертаційного дослідження.

Обґрунтовуючи актуальність дисертаційного дослідження, Столярик Ольга Юріївна розглядає якість життя сім'ї крізь призму впливу на неї аутизму дитини, зокрема особливості її функціонування у системі суспільних стосунків, мобільність та соціальну активність, особливості взаємовідносин між її членами, батьківську компетентність, ресурсний потенціал. Дисертантка розкриває основні проблеми, з якими стикається сім'я в процесі свого функціонування та їх взаємозв'язок із якістю життя сім'ї. Поряд з тим, Столярик О.Ю. наголошує, що сім'ї, в тій чи іншій мірі, мають сильні сторони, наснаження яких дозволяє їм вибудовувати стратегії долання життєвих негараздів.

В актуальності викладено ґрунтовний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень з даної проблематики, що дозволяє актуалізувати наукову проблему, сформулювати теоретичні положення дисертації, збалансувати науковий апарат дослідження та виявити положення, що потребують доопрацювання. Результати дисертаційного дослідження отримані авторкою самостійно та характеризуються науковою новизною та практичною значущістю.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, рекомендацій та висновків, сформульованих у дисертації. Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету і завдання дослідження. Послідовність та логіка розділів дисертації демонструє розуміння авторкою теоретичних положень, методології дослідження, методів вивчення окресленої наукової проблеми. Наявний чіткий баланс між викладом змісту у розділах дисертації та задекларованою метою і завданнями дослідження. Зміст розділів відповідає сутності об'єкту – соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом та предмету дослідження – особливостей використання підходу, орієнтованого на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. Мета даного дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні специфіки використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. Відповідно до поставленої мети Столярик О.Ю. визначено чотири основні завдання, які були реалізовані на різних етапах наукового пошуку у межах позитивістської парадигми досліджень у соціальній роботі, на основі експериментальної, статистичної методології з використанням якісних та

кількісних методів дослідження. Дисертаційне дослідження побудовано на редукціоністському, емпірико-аналітичному філософському підґрунті. У дисертації розкрито й обґрунтовано основні теоретичні положення, висновки, рекомендації. Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих здобувачкою у дисертації забезпечені використанням ґрунтовної наукової джерельної бази згідно предметної спрямованості дисертаційного дослідження та апробацією отриманих результатів на вітчизняних і зарубіжних наукових конференціях.

3. Достовірність та наукова новизна отриманих результатів.

Ознайомлення зі змістом дисертації та основними публікаціями дисертантки за темою дисертації дозволяє дійти висновку, що мету дослідження досягнуто. Основні теоретичні положення дослідження характеризуються науковою новизною і сформульовані авторкою особисто. Зокрема, у дисертації вперше у вітчизняній соціальній роботі **вперше** розроблено методологічну основу, апробовано програму інтервенції, засновану на підході, орієнтованому на сильні сторони сім'ї та обґрунтовано дієвість застосування підходу у соціальній роботі із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом. Авторкою ґрунтовно розкрито принципи підходу, орієнтованого на сильні сторони, та специфіку використання підходу у практичній діяльності соціальних працівників.

Столярик О.Ю. **уточнено** концепцію «якість життя сім'ї», яка розглядається як окремий конструкт та концептуальний підхід сімейної соціальної роботи, що розглядає сімейне благополуччя, внутрішньо сімейні стосунки, соціальне самопочуття членів сім'ї, права та можливості сім'ї через вплив аутизму дитини на них та виокремлено елементи конструкту. Авторка також зосереджує увагу на суб'єктивному відчутті добробуту сім'ї як сімейного погляду на власне благополуччя шляхом оцінки способу та міри задоволення індивідуальних та сімейних потреб.

Столярик О.Ю. **систематизовано** проблеми, які долають сім'ї, які виховують дитину з аутизмом, та їх вплив на життєстійкість та сімейну якість життя. Відтак, дисертантка зосереджує увагу на обмеженому доступі до наявних в громаді послуг, фінансових витратах, пов'язаних з аутизмом, відсутністю часу для задоволення особистісних потреб, залежність від дитини, почуття провини, тягар опікуна, низька батьківська компетентність, професійна депривація, суспільна ізоляція, знижена мобільність та активність сім'ї у системі соціальних стосунків, знижені показники спроможності.

Дисертаційне дослідження сприяє **подальшому розвитку** знань про наявні стратегії соціальної роботи із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом, крізь призму сучасних теорій соціальної роботи.

Результати дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних та вітчизняних наукових конференціях.

Таким чином, змістовне наповнення пунктів наукової новизни справді має теоретичне та практичне значення як для науки соціальної роботи, так і для споріднених з нею за об'єктом наукової уваги напрямів наукової думки. Дисертація Столярик О.Ю. сприймається як новий погляд на проблему

використання підходу, орієнтованого на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом із належно прокоментованими узагальненнями і висновками. Наукові положення характеризуються науковою новизною, практичною цінністю, логічністю та обґрунтованістю.

4. Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Ключові положення й результати дисертаційної роботи належним чином висвітлені й апробовані у 24 публікаціях різного рівня. За матеріалами дисертації опубліковано: 1 стаття у співавторстві у періодичному науковому виданні, що індексується наукометричною базою Web of Science; 3 одноосібні наукові статті та 2 статті, виконані у співавторстві у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України; 1 стаття у періодичному науковому виданні, що входить до Організації Економічного Співробітництва та Розвитку та/або Європейського Союзу; 1 стаття у періодичному науковому виданні України; 1 розділ, виконаний у співавторстві, у вітчизняній монографії; 1 розділ, у співавторстві, у монографії інших держав; 14 тез у збірниках матеріалів міжнародних та українських науково-практичних конференцій. Наведено відомості щодо апробації роботи, особистого внеску здобувачки та відповідності публікацій темі дисертаційного дослідження. Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Щодо композиції дисертації, то вона складається із двох анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, додатків та визначається чіткою логікою викладу змісту дисертації без зайвого занурення у дотичні до дослідження проблеми. Повний обсяг дисертації становить 272 сторінки, у роботі містяться роботи наявні 18 таблиць та 19 рисунків.

Структура дисертації логічно побудована і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань – застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження. Слід відмітити, що структура роботи є логічною, виклад матеріалу відзначається послідовністю та доказовістю. Вказана наукова новизна роботи не викликає заперечень та відповідає меті, завданням та висновкам. Наведені дані щодо апробації роботи, особистого внеску здобувачки та відповідності публікацій. Вказано зв'язок роботи з науковими темами.

Результати дисертаційного дослідження в повному обсязі викладено у фахових закордонних та вітчизняних періодичних джерелах з соціальної роботи. Авторкою аргументовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів та наведено дані щодо закордонних та вітчизняних конференцій, що підтверджують апробацію результатів дослідження.

Столярик О.Ю. у першому розділі дослідження «Теоретико-методологічні засади соціальної роботи із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей із аутизмом» розкриває теоретичні положення концепції якості життя сім'ї. На основі аналізу наукової літератури, дисертанткою конкретизовано фактори, що впливають на загальну сімейну систему та сфери сімейного життя: психічне та фізичне здоров'я, соціальну мобільність сім'ї, доступність сервісних послуг, стосунки з соціальним оточенням, подружні взаємовідносини та стосунки з дитиною. Столярик О.Ю. виокремлено чинники, які знижують якість життя сімей: фінансове становище, брак часу, відсутність автономії, персоналізація вини, тягар опікуна, знижена батьківська самоефективність, професійна депривація, соціальна ізоляція тощо. У даному розділі Столярик О.Ю. розкрито зміст та специфіку екологічного, системного підходу, сімейно-орієнтованої практики, теорії соціально-психологічної адаптації, концепції резилієнсу та доведено необхідність сімейноцентрованої практичної діяльності, яка є синергією екологічного та системного підходів у теорії соціальної роботи і здатна реалізовуватись шляхом наснаження та розвитку сильних сторін сім'ї. Авторка здійснює концептуальне обґрунтування особливостей та методологічних принципів використання підходу, орієнтованого на сильні сторони сім'ї як сучасної теорії та практичної діяльності соціальної роботи.

У другому розділі «Організація та методологія наукового дослідження» дисертанткою на основі аналізу наукового дискурсу вивчення якості життя шляхом, висунуто теоретичні положення до процедури дослідження, розробки його дизайну, підбору методів та інструментів, які включають: багатовимірність конструкту «якість життя сім'ї», відсутність універсального дизайну та інструментів у вивченні якості життя сім'ї та методологічний плюралізм; необхідність врахування бачення клієнтських груп, якість життя яких досліджується («сімейна перспектива»), що співзвучне концепції підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, який є і принципом, і методом втручання.

Столярик О.Ю. розкриває траєкторію експериментального дослідження, яке проводилось в три етапи впродовж 2019 – 2021 рр. та відбувалось із врахуванням етики досліджень у соціальній роботі, що дозволило дотриматись його екологічності, чутливості до потреб досліджуваних, соціальної справедливості та рівності, конфіденційності, прозорості та відкритості, наснаження задля покращення добробуту сім'ї, доброчесності ролі і місії дослідника, що є цінностями професійної практичної діяльності соціального працівника.

У третьому розділі дослідження «Експериментальна робота із впровадження інтервенції на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів» розкрито шляхом емпіричного дослідження соціальні проблеми, з якими стикаються сім'ї, що виховують дітей з аутизмом за ключовими сферами функціональної життєстійкості сім'ї (анкетування та напівструктурованого інтерв'ю), та їх врахування при розробленні та

апробації експериментальної програми, яка вибудована на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони сім'ї.

В процесі експериментального дослідження розроблено та впроваджено інтервенцію, засновану на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони сім'ї, яка виховує дитину з аутизмом, аргументовано її концептуальну та методологічну рамку, компоненти, зміст, інструменти діяльності та здійснено апробацію. Емпіричне дослідження ефективності програми вказало на покращення у функціональній здатності сімей за наступними ключовими індикаторами: відбулося зростання оцінки взаємодії із освітніми, медичними, соціальними інститутами за показниками наявності співпраці між фахівцями і членами сім'ї, врахування сім'єю рекомендацій фахівців, зниженням стигми, збільшенням кількості часу та зниженням бар'єрів, що свідчить про розширення можливостей сім'ї, зросла мобільність, підвищилася участь сім'ї участі у житті громади, підвищилася оцінка подружнього життя, зросли розуміння, продуктивна співпраця між партнерами, зросли показники батьківської компетентності, знизився поріг проблем емоційної синхронізації стосунків з дитиною та залежності від її потреб, зросла здатність сімей усвідомлювати наявну соціальну підтримку та послуговуватися нею, відбулися позитивні зміни у соціальному, психологічному самопочутті, членів сім'ї, що доводить дієвість інтервенції.

Столярик О.Ю. виокремлює низку обмежень, які слід враховувати соціальним працівникам при його використанні підходу у практичній діяльності: етичні ризики та дилеми, декларовані абсолютною вірою в потенціал сім'ї, необхідність внутрішньої мотивації сім'ї, позитивний фокус процесу інтервенції, врахування споживацького досвіду сім'ї, можливість регресу, патерналістська філософія мислення сім'ї, ризики маніпуляції фахівцем соціальної роботи.

Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що авторкою зроблені обґрунтовані висновки та сформульовані конкретні практичні рекомендації. Дисертацію Столярик О.Ю. можна вважати самостійною і структурно звершеною науковою роботою, її оформлення у цілому відповідає діючим вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до такого роду наукових робіт. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту і має як науково-теоретичну, так і практичну цінність.

6. Практичне значення отриманих результатів. Дисертаційна робота містить значний обсяг наукового, теоретичного, практичного матеріалу, який буде доцільним при організації підготовки соціальних працівників та фахівців соціальної роботи. Теоретичні та практичні напрацювання Столярик О.Ю. відзначається практичною спрямованістю та можуть бути використані у подальшому розробленню наукової проблеми соціальної роботи із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом та іншими порушеннями розвитку, поглиблення знань про підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у сімейній соціальній роботі. Авторський інструмент дослідження можна використовувати при здійсненні відповідних досліджень оцінки якості життя сім'ї у соціальній роботі, а програма інтервенції, розробленої на основі

підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, може бути впроваджена в практичну діяльність соціальних працівників.

Наукові та теоретичні матеріали дисертації можна включати до програм підвищення кваліфікації фахівців соціальної роботи та до освітніх програм з спеціальності 231 «Соціальна робота».

7. Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Оцінюючи загалом позитивно наукове та практичне значення отриманих дисертанткою результатів, дозволимо собі висловити зауваження та рекомендації до деяких положень дисертації, які можуть бути предметом наукової дискусії та напрямами подальшої дослідницької роботи, зокрема:

- 1) У розділі 1.1 «Сучасні підходи до характеристики якості життя та соціальних проблем сімей, які виховують дітей з аутизмом, як клієнта соціальної роботи» дисертантка досить детально аналізує різні концепції якості життя. Водночас на с. 35 авторка згадує, що Дж. Постон пропонує розглядати якість життя сім'ї крізь призму унікального впливу на сімейну систему групи індивідуально-орієнтованих (особистісних) та факторів, що впливають на одиницю сім'ї (сімейних). Дисертаційне дослідження виграло б, якщо б здобувачка більше розкрила характеристику та значення наведених факторів, співставила класифікацію Постон з іншими підходами.
- 2) У другому розділі дисертації авторка розкриває зміст екологічного підходу соціальної роботи, зокрема звертаючись до концепції родинності (с. 51). Справді, звертання до такого підходу видається обґрунтованим з огляду на предмет і завдання дослідження. Логічно було б доповнити текст аналізом можливостей застосування деяких інших концепцій соціальної роботи для піднесення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом, як-от концепції навичок, ніші та ореолу, стресу та протистояння.
- 3) У розділі 1.3 «Концептуалізація підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом» дисертантка зазначає, що «підхід, орієнтований на сильні сторони, – це не лише про можливості клієнта, це і про філософію практичної діяльності соціальних працівників, яка визначає процедури, техніки та інструменти соціальної роботи» (с. 62). Було б доречно пояснити, що дисертантка вкладає в зміст конструкту «філософія діяльності».
- 4) На с. 192 авторка наголошує на тому, що особливої уваги заслуговує «досвід споживача», крізь призму якого можна зрозуміти, що є важливим для сім'ї у конкретній ситуації». На нашу думку, слід було б детальніше зосередитися на особливостях врахування досвіду сім'ї, конкретизувати ті інструменти, що цьому сприяють.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Столярик О.Ю., а швидше є пропозиціями, які можуть бути використані при подальшому дослідженні даної наукової теми.

8. **Висновок.** Цілісний аналіз дисертації Столярик О.Ю. «Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом» та аналіз наукових публікацій за темою дисертації дозволяє зробити висновок, що дисертація є завершеною, самостійною, цілісною науковою працею, яка містить наукову новизну, теоретичне і практичне значення, відповідає спеціальності «соціальна робота», характеризується обґрунтованістю та аргументованістю рекомендацій та висновків.

Дисертація Столярик Ольги Юріївни «Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом», представлена до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідає вимогам, визначеним наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і затвердженого КМУ від 12.01.2022 р. №44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що дає підстави для присудження Столярик Ользі Юріївні наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота».

Офіційний опонент:

*Декан факультету соціальної та психологічної освіти,
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

*Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук
«13» червня 2022 року*

Оксана КРАВЧЕНКО

Ректор

*Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор*

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ